

Matějek, František; Válka, Josef

O názor na vývoj feudálního velkostatku a poddaného lidu v 2. pol. 15. a v 1. pol. 16. stol.

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1962, vol. 11, iss. C9, pp. 175-178

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101892>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

mohla imponovat Kr. snaha o působení maďarských slov na jazyky jiné, kategoricky odmítnuta slovem „elfogadhatatlan“ — nepřijatelné. — Receptci slova žincice, a to z rumunštiny do maďarštiny, položil Kniesza (a to jen v nářečí palóczkém na dnešním jižním Slovensku) až do 19. stol. — Jazyková nedbalost či neznalost charakterizuje nejen knihu Kr. z r. 1938, ale také článke otisktný v ČsCHv němž nacházíme spoustu chyb v češtině, němčině, latině, které nelze redukovat jen na tiskárenského šotka.

Je-li jasné, že východní Morava a jižní Těšinsko patřilo — zejména pokud jde o jejich vývoj v 16.—18. stol. — na rozdíl od jiných slezských a moravských krajů do oblasti zvláštní karpatské kultury, nemůžeme si tuto skutečnost z práce Kr. nijak vysvětlit. Soustředil-li se Kr. ve svém studiu jen na tendenční a záměrné popírání rumunských vlivů v Karpatech i na popírání kontinuity rumunského národa severně od dolního Dunaje, nepoznal, že v prvním i druhém případě jde o jev složitější, jazykově i dějinně bohatší. Pokud jde o rumunismy, které sám připouští v západních Karpatech (ovšem bez rumunského přímého vlivu), nepoznal, že nejde o slova podřadná, ale o výrazy, které mají základní význam v moravském i těšinském karpatském salašnictví. Nepochopil vývoj a šíření karpatského, těšinského i moravského salašnictví. Nepoznal, že i když v moravském, těšinském, slovenském, ukrajinském i rumunském salašnictví je mnoho rozdílů, že je tu také tolik analogií, které nemůžeme vysvětlit než společným původem karpatského salašnictví vůbec. Nesprávně se vyslovil o genezi moravského Valaška a jeho názvu. Jeho názory jsou tu i tam v naprostém rozporu s filologickými, historickými i etnografickými skutečnostmi. Bylo by třeba zvláštní studie, aby byly podrobně zjištěny a rozebrány všechny Kr. hypotézy a etymologie, jimiž se hemží už jeho kniha z r. 1938, kde jsou zakrývány nepochopitelným způsobem vědeckým jménem M. Weingarta, J. Smetánky a K. Chotka a nemějí jeho nové stati (ve Slezském sborníku 1961, ve Sborníku filosofické fakulty olomoucké univerzity 1962, v ČsCH 1962), které neinohou obstát ani z hlediska filologického, a tím méně z hlediska historického a etnografického

V květnu 1962.

Josef Macůrek

P. S.

Své námítky proti mé knize D. Krandžalov opakuje *takřka doslovně* v stati, kterou otiskl v Československé etnografii 1962, č. 4, str. 398 ad. — Odpovídám mu tímto i na ni.

V listopadu 1962.

J. M.

O názor na vývoj feudálního velkostatku a poddaného lidu v 2. pol. 15. a v 1. pol. 16. stol.

Ve Sbor. prací fil. fak. brněn. univ. (IX. 1960, 274—279) vyšla Válkova recenze mé práce Feudální velkostatek a poddaný . . . , jejíž ráz mě nutí na ni odpovědět. Vzhledem k omezenému rozsahu se musím omezit jen na věci zásadní.

V prvé části práce šlo o to, zjistit vývoj územního rozsahu feudálního velkostatku, především šlechtického, a to vzhledem k velkostatku markraběcímu, církevnímu a městskému. Tu se na rozdíl od Hrubého studie Z hospodářských převratů . . . přináší soustavný pohled na celkový vývoj územního rozsahu moravských feudálních velkostatků v daném období a přinášejí se přesná data. Stanovit je dalo se jedině sledováním změn ve vlastnictví k uvedeným majetkům, poněvadž jiné cesty za daného stavu pramenů není. Není tudíž na místě výtky, že se v této části zabývám téměř výlučně vlastnickými poměry a nikoliv vývojem územního rozsahu feudálního velkostatku. Růst šlechtického statku jsem zachytil s názorností, jak to dovolovala velikost knihy v příloze ke str. 33, takže výtky, že jsem se nepokusil „zachytit změny ve vývoji vlastnických poměrů do mapy“, není na místě.

Souhlasím s recenzentem, že by bylo naléhavé řešit otázku i samotného teritoriálního vývoje moravského velkostatku. Nebylo však v povaze mé práce ji řešit. Proto jeho výtky není přiléhavá. Pokud se této otázky týče, doporučovalo by se ji sledovat nikoliv v nepřetržitém toku, nýbrž spíše jako několik průřezů moravským velkostatkem k předem stanoveným letům.

Mluvě o druhé části práce o výrobní činnosti feudálního velkostatku, autor nesnažil se ukázat místo této části v dosavadním vývoji našeho historického bádání. Kdyby o to usiloval, musel by nepochybně přiznat, že je to přes všechny nedostatky až dosud nejsoustavnější pohled na vývoj hospodářství moravského velkostatku v 2. pol. 15. a v 1. pol. 16. stol. Je tu podána časová následnost vývoje jednotlivých výrobních odvětví na velkostatku i jejich vnitřní periodizace, což jsme dosud neměli. Místo toho Válka praví, že má práce v detailech opravuje Hrubého. Na druhé straně zdůrazňuje, že prý jsem si vůbec nevšiml průmyslového podnikání velkostatku, aniž podotýká, že tak činím proto (str. 191), že je nepovažuji za podnikání,

„které by úzce souviselo s feudálním velkostatkem“. To je zřejmé každému, kdo si uvědomí, že se na průmyslovém podnikání v té době podíleli především cizí měšťané (z Krakova), kdežto ze šlechty jen někteří z vyšších jejích vrstev. A ani na jejich statcích důlní a hutní podniky tehdy ještě nejčastěji nesouvisely s jejím zemědělským podnikáním a netvořily jako později jeho doplněk.

Nejvíce místa věnuje recenzent kapitole o feudálním dvoru. Správně v ní vidí jádro mé práce. V ní jsem ukázal najev do té doby u nás zcela neprozkoumaný, tj. na redukcí vrchnostenského hospodaření v 2. pol. 15. a počátku 16. stol., která snad měla starší kořeny. V souvislosti s ní docházelo k hromadnému rozdělování vrchnostenských dvorů mezi poddané. Přitom na mnohých statcích i velké šlechty (což je nejnápadnější) se ujímal jednodvorný systém (tento poznatek recenzentu unikl). Nyní byl též jev doložen Míkou (v jeho poslední knize) ve velkém rozsahu i v Čechách. Nevím tudíž, proč Válka stále ještě „udivuje Matějčkův celkový součet parcelovaných dvorů, který by jistě znamenal značné změny“. Tento postoj byl možný, dokud můj poznatek zůstal osamělý v našem historickém výzkumu; sotva je však pochopitelný nyní. Válka se snaží otřást průkazností mých výzkumů. Shledává k tomu několik důvodů. Předně podle něho „pro 2. pol. 16. stol. máme o prodeji dvorů . . . poddaným daleko více dokladů než pro starší dobu“. Nevím, kde našel oporu pro tuto tezi, a na ni něm, aby ji dokázal. Jsem však přesvědčen, že se mu to nepodaří. Jsou ovšem doklady i z 2. pol. 16. stol. o převádění dvorů šlechtických do poddanských rukou, např. na biskupských statcích, leč i na jiných, jak sám uvádím až z konce 16. stol. Na biskupských statcích souvisel tento jev s celkovou jejich správou, která se v nejednom směru lišila od hospodaření na šlechtických statcích (pronajímání biskupských statků). Na jiných statcích k prodeji dvorů docházelo z místních podmínek. Vše to však byly výjimečné jevy, které se stavěly proti obecnému proudu. Charakteristickým jevem 2. pol. 16. stol. bylo naopak zakládání nových vrchnostenských dvorů, zpětné skupování vrchnostmi některých dvorů dříve prodaných poddaným a rozšiřování starých dvorů, nejednou na újmu poddanské půdy.

Za druhé se Válekovi zdá, že jsem spletl dva druhy dvorů: vrchnostenské dvory, v nichž vrchnosti samy hospodařily, a svobodné dvory a zbytečně sčítal nesouměrné jednotky a podal tak příklad, „k jak problematickým výsledkům taková statistika vede“. Kdyby si byl Válek pozorně přečetl kapitolku o dvořácích na počátku III. části práce, byl by se dočetl, že v té době velkostatek nejen pohlcoval drobné dvory různého typu svobodníků, a z nich nejeden právě z bývalých vrchnostenských dvorů (vedle nich ovšem byly staré svobodnické dvory). Pozdější použití převedených vrchnostenských dvorů bylo ovšem různé. Jak je zřejmo, situace se vyvíjela na různých statcích velmi složitě. Sporná, pokud se týče původu prodávaných dvorů, může být ta okolnost, jestliže si vrchnost nabyté dvory neponechávala v trvalém vlastnictví a prodávala je hned zase poddaným. Jakmile si je delší dobu ponechala a zařadila je do svého pěstebního procesu, třeba se na ně při případném pozdějším prodeji dívat jako na normální vrchnostenské dvory (protože původní jejich ráz není z prodejního dokumentu patrný). Mohl jsem proto plným právem i tyto dvory jako souměřitelné jednotky sečíst s ostatními „vrchnostenskými“ dvory a přenechat pozdějšímu bádání, aby mě opravil. Ze jsem si této okolnosti byl vědom a že jsem přece jen osvědčil jakousi kritičnost, kterou mi Válek upírá, je zřejmo z toho, že jsem na str. 121 do počtu prodaných dvorů nezapočetl „asi 40 dvorů, jež dostali svobodníci“, ač nepochybně většina z nich započítána být měla.

Recenzent argumentuje dále tak, že naprostá většina dvorů pochází z církevního majetku. Kdyby si byl pečlivě přečetl str. 121, byl by se dověděl, že jsem zjistil na církevních statcích prodej celkem 80 dvorů, tj. necelých 30 % zjištěného počtu 280 prodaných dvorů, nebo právě 20 % z předpokládaného počtu 400 převedených dvorů, jak vyplývá z deskových dokladů. Jak z 20 % došel autor k většině, zůstává záhadou jeho aritmetiky.

Při vysvětlování přitím prodeji vrchnostenských dvorů imputoval mi Válek tezi, že „rozprodej dvorů je projevem krize feudálního velkostatku, projevem jeho rozkladu“. Krizi jako důvod prodeje jsem bezpečně zjistil na církevních statcích, jinde též částečně; vedle ní však i reorganizaci velkostatku, či vyšší hodnocení rybníkářství než dvorského hospodářství. Válek však převzal můj poznatek o reorganizaci velkostatku jako důvod prodeje a potírá jím můj poznatek o krizi, který však zevšeobecnil na feudální statek vůbec a učinil z něho jediný můj důvod. Při kritice součtu dvorů mi autor vytýká, že jsem nepovažoval za nutné zjišťovat velikost prodávaných dvorů (na str. 136—137 se však mohl dočíst, že jsem odhadl, že prodejem přešlo do poddanských rukou „nejméně 800 lánů vrchnostenské půdy“).

Souhlasím s Válkou, že by bylo třeba více vědět o tehdejší „struktuře velkostatku, o jeho obchodní politice, o jednotlivých typech velkostatku, o jejich krajové rozrůzněnosti, o hospodářské politice jednotlivých vrchností“ a zajisté i o jiných problémech, než uvádí on, např. o rozdílu hospodaření na velkém a malém statku. Zatím však řešení takovýchto otázek mu-

síme přenechat budoucímu bádání a doufat, že se mu podaří ze zlomkovitě zachovaného materiálu dát na ně uspokojivou odpověď.

Při kritice třetí části mé práce směje recenzent k otřesení mé těze o částečném uvolnění svazku poddaných k vrchnostem následkem prodeje dvorů, s nímž souviselo zmírnění robot. Aby učinil svou argumentaci čtenáři přijatelnější, vyostřil situaci a hned ji libovolně obrátil proti mně. Podle něho „s úbytkem dvorů ubylo podstatně robot, situace se zlepšila, nemohlo být nevolnictví“. Předně postavení tehdejších poddaných nelze nazvat nevolnictvím. Jak bychom pak nazvali postavení poddaných v pobělohorské době. Šlo tehdy o poddanský poměr, který prodělal jisté faktické proměny. Dále není jen možné, pak připouští autor, že v pohusitské době ubylo robot ke dvorům, nýbrž každému, kdo pročítal písemnosti o prodělech dvorů, je to zcela zřejmé. Kromě dvorových robot mohli být poddáni zatíženi ovšem i jinak, což mohlo ovlivnit jejich postavení. Uvažoval jsem na svém místě o tom. Vycházel jsem však z té doby a nikoliv ze situace v 2. pol. 16. stol., jak činí Válka. Proto jsem za hlavní zatížení tehdejších poddaných mohl považovat dvorové roboty a snad roboty k rybníkům. Těchto přibývalo různě podle statků. Argumentovat jimi však, jak činí Válka, je pro tu dobu víc než problematické (přes zprávy o povstání zábrzežských poddaných či přes některé konkrétní zprávy o rybníčních robotách). O stavebních robotách poddaných jako určitým činitelem lze spíše mluvit až v 2. pol. 16. stol. než v době předchozí, a právě tak o robotách k pivovarům a k jiným vrchnostenským podnikům. O různých přímusech poddaných v té době ještě nerozvíteného velkostatku lze sotva nalézt kromě jediných přesvědčujících doklady. Právě tak nemají pro tu dobu oporu v pramenech jiné poukazy Váلكovy na břemena poddaných. Pokud šlo o zvýšení platů poddaných za různá propůjčení jim od vrchností, byla provázána jinými materiálními výhodami pro poddané. Vyplyvá to jednoznačně ze zájmu poddaných o ně. Zůstává tudíž dvorová robota jako nesporný projev úkonových závazků tehdejších poddaných k vrchnostem.

Pravdu má Válka, že jsem pomínil rozbor právního a správního postavení poddaných. Učinil jsem tak však vědomě, jak pravím na svém místě. Odsunul jsem tuto otázku do zamýšleného svého pozdějšího pojednání o postavení poddaných v pozdějším období. Myslím, že je to správné. Pak bude možno na širší materiálové bázi podat podrobnější obraz, než to bylo možné z jediných dokladů z doby před polovinou 16. stol. Myslím však, že bylo povinností recenzenta na tuto okolnost upozornit a nikoliv představit věc tak, jako bych to byl učinil z povážlivého opomenutí.

Značnou část své recenze věnoval autor kritice mé pracovní metody, zvláště pokud se týče srovnání výsledků zkoumání z moravského území a z přílehlých území Slezska a Polska. Zásady svého pracovního postupu jsem vyloučil v úvodě (str. 23 ad.). Upozornil jsem též, proč jsem z několika možných postupů zvolil ten, který jsem zvolil. Je to první pokus toho druhu u nás i v Polsku. Musel jsem se ubírat nevyšlápanou cestou. Zdůraznil jsem v úvodu, že Morava zůstává hlavním pozorovacím polem. Jevy, které se v ní vyskytnou, důležito považovat za jevy základní. K nim se upírá pozorování i v přílehlých územích, aby se jako v zrcadle ukázala podobnost nebo odchylnost vývoje mezi Moravou a těmi územími. Její vývoj co nejvíce objasnit je hlavním úkolem. Že se přitom osvětlí vývoj i v přílehlých územích, je zřejmé, ne však tak podrobně jako na Moravě. Tato metoda má své vady a nedostatků. Upozornil jsem na ně též, a ony zůstávají. Není však tak nesmyslná, jak by chtěl namlavit čtenáři Válka, že bych, používaje jí, shledával jen „pracné“, zda se tu i tam vyskytují rybníky, pivovary atd.“ Pokud je o tato zařízení feudálního velkostatku v onech slezských a polských územích zájem, není samoučelný, nýbrž proto, aby se ukázal hospodářský stav a vývoj toho kterého území. V této souvislosti upozorňuji, že recenzent nesprávně informuje čtenáře, když praví, že jsem slezskou problematiku znal jen z literatury a nikoliv též z pramenů.

K této části recenze ještě podotýkám, že se mi předhazuje, že jsem neprovedl kritiku urbářů, aniž se uvádějí důvody, které jsem uvedl, proč jsem tak neučinil. Takto se buď v čtenáře zdání, že jsem tak učinil vážným opomenutím. Podobného rázu je i výtky, že jsem nepořídil soupis použitých pramenů.

Váلكovi musím vyjádřit dík, že mě zbavil povinnosti se hájit proti výtce pozitivismu, s nímž vsutku nemám nic společného. Myslil-li však autor, že pokulhávae v metodě jsem se opíral o berličky vlastivědné metody, leč ještě té nižší úrovně, nechám ho při tom. Mohu-li však ukázat na to, že jsem svou práci první u nás prokázal, že historický vývoj v té době u nás probíhal jinak, než se dosud za to mělo a že se má pozorování nyní potvrzují v Čechách, myslím, že jsem nepostupoval tou nejhorší metodou.

Co tedy říci závěrem o Váلكově kritice mé práce. Nesplňuje požadavek, který od recenze čekáme, totiž informovat zájemce, čím recenzovaná práce přispívá k pokroku poznání naší

minulosti. Dnes, kdy ani odborník obvykle nemá čas dotýcnou práci důkladně prostudovat a ani při dnešní specializaci zájmů není s to dobře rozumět problematice vědního oboru ve větším rozsahu, než kde je specialistou, má recenzent velkou odpovědnost vůči badatelům. Musí je informovat bez předpojatosti, a to nelze říci o Válkově recenzi.

A tak myslím, že moje výzkumy zůstávají v platnosti a že prokázaly, že

1. v období od 2. pol. 15. stol. (snad již dříve) do prvních desetiletí 16. stol. došlo na Moravě k redukci vrchnostenského hospodářství, jejímž průvodním zjevem bylo hromadné převádění vrchnostenských dvorů do majetku poddaných. Bylo jich takto převedeno asi 400 (zdá se však, že víc — paralela tohoto jevu byla nyní prokázána i v Čechách);

2. prodeje dvorů a s nimi spojená redukce dvorského hospodářství byly způsobeny několika činiteli: na církevních statech jejich vleklou hospodářskou krizí, na světských jednak prováděnou reorganizací správy a následnou přestavbou hospodaření, jednak jako následek vyššího hodnocení rybníčního hospodaření než dvorového, jednak též jako projev krize a jednak i jinými dosud neprozkoumanými příčinami;

3. parcelace dvorů byla spojena s úbytkem robot poddaných ke dvorům, s čímž bylo spojeno jisté faktické uvolnění poddaných ze svazků k vrchnostem, jež mělo dočasné trvání (skutečný rozsah bude třeba ještě prozkoumat);

4. hromadný obrat směrem k novému rozvoji dvorového hospodářství lze na Moravě dokumentárně doložit od 30. let 16. stol. (po ojedinělých náznacích už počátkem stol.). Na základě starších Pešákových a nyní Míkových, Křivkových a Janouškových výzkumů lze říci, že dočasně se tu částečně a dočasně rozešel vývoj český a moravský, který se více blížil vývoji polskému. Český vývoj se vzhledem k pozdějšímu vývoji, k němuž český i moravský velkostatek v pobělohorském vývoji dospěl, opožďoval za moravským;

5. pokud se lze v 2. pol. 16. stol. na Moravě setkat s prodejem dvorů poddaným, je to následek zvláštních místních poměrů na tom kterém statku. Tyto prodeje nemají hromadný ráz, jako měly v 2. pol. 15. stol. a nelze je klást na roveň prodejm v té době. Dějí se v době, jež spěla jinam, než byla doba před 30. lety 16. stol.

František Matějka

K vyjádření na Matějkovu odpověď mne vede jen její název. Jestliže by mělo jít o „názor na vývoj feudálního velkostatku a poddaného lidu“ a o diskusi, musel by Matějka podat určité téze, o kterých by se diskutovat dalo. To však nečiní jak ve své obsáhlé knize, kde je jakýkoliv pokus o formulaci problému (krize velkostatku, nevolnictví, třídní boj) beznadějně mlhavý, tak v odpovědi na mou recenzi. Ani jeho kniha ani odpověď nemohou žádnou vědeckou diskusi vyvolat.

Obsahem odpovědi je z velké části rekapitulace těch závěrů knihy, proti nimž jsem většinou nic nenamítal. Šlo mi o metodu Matějkovy práce, zejména o to, abych uchránil pozitivismus z nařčení Matějkem. Poněvadž autor odpovědi vyslovuje s tímto závěrem souhlas, může tak být polemika zakončena i v tomto směru.

J. Válka

Fr. Matějka zaslal redakci odpověď na recenzi knihy „Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska“, otištěnou v 7. čísle řady C Sborníku. Uveřejňujeme tuto odpověď s poznámkou autora recenze J. Války a považujeme tím diskusi na stránkách SPFFBU za skončenou.

Redakce